

ladva, a rabszolga-kereskedéssel foglalkozó abumáktól megtudta, hogy a Kongót mely irányban kell keresni. De azért a folyót csak nagy nehezen találta meg. A Lerina folyón jött eddig csolnakokban, innen a szárazföldi nehéz utat kellett választani. Az út pusztaság és a nap forróságának teljesen kitett laktalan fensíkon vezetett keresztül. Szerencsére a fárasztó ut csak két napig tartott s elindulását követő nap éjjel 11 órakor megpillantotta az óriási folyót, melynek északkeletéről hullámzó habjai egész tengernek tündek föl. Nem sok időbe került, midőn a Stanley-poolnak nevezett vidékre s így Makoko királyának, Közép-Afrika e hatalmas fejedelmének, birodalmába jutott. Brazza afrikai szokás szerint meglátogatta a fejedelmet s szövetséget kötött vele. Czólopkerítéssel körülvett kunyhócsoportjában várt reá a hatalmas férfi, kevés földet vett ládába s átadta azt a főpap által a francia utazónak, és mint Brazza írja, e szavakat mondta: «Vedd e földet s vidd el a fehérek nagy főnökének s mondd meg neki, hogy mi az ő barátai vagyunk.» Brazza ezután átadta a francia zászlót a fekete királynak, ki mindennap reggel és este felhuzatja azt «palotája» tetejére. A szerződés 1880. okt. 3-án kötött s ennek értelmében Brazza a Stanley-pooltól nem messze mintegy 12 négyszög mérföldnyi területű vidéket kapott, hol egy később Brazza-villenek nevezett gyarmatot alapított, melyben Malamine néger káplárjának parancsnoksága alatt két közkatonát hagyott. Az új «birodalom» alkotója azonban már meglehetősen kifogyott uti eszközeiből s mivel alattvalóitól adót nem szedhetett, nélkülözések között tért vissza a Kongo folyón Bomába s innen Európába.

Visszatérve találkozott Stanleyval is, ki, mint említettük, a nemzetközi afrikai társaság megbízásából főképp zanzibari négeremből földművelő gyarmatot alapított a Kongo alsó folyásán a híres zuhatagok közelében, de találkozásukról, Brazza-villerről s egyéb viselt dolgairól nem szólt semmit s így Stanley azokat később koholmányoknak nevezte. De hogy a dolog mégis igaz, tanúsítja többek közt Augouard misszionárius, ki Stanley-poolban találkozott Malamine-nel s a benszülőttekkel kötött szerződést lemásolva a nála látott példányról közrebocsátotta. Az érdekes szerződés így hangzik:

«Franciaország nevében s azon jogoknál fogva, melyeket Makoko király 1880 szept. 10-én reám ruházott, mai nap 1880 okt. 3-án birtokba veszem a Jué és Impila folyók közt levő területet. Ennek jelül a Nkumaba kereskedelmi célokból jött Ubanghi főnökök, továbbá Ntaba, Lecanho, Ngaekala, Ngaeko és Jenna batiki főnökök, Makoko vazallusai, s végre Ngalième, Makokónak ez ügyben hivatalos megbízottjának jelenlétében kitűztem a francia zászlót Okilában. E főnökök mindenikének kezébe adtam egy francia zászlót azzal a rendelettel, hogy községekben tüzzék ki annak jelül, hogy azokat Franciaország nevében birtokomba veszem. A főnökök, kiket Ngalième a Makoko határozatáról hivatalosan értesített, meghajoltak tekintélye előtt, elfogadták a zászlót s ez által beleegyezésüket adták ahhoz, hogy Makoko e tartományt átengedte. Malamine káplár a Cordelière két matrózával hátramaradt s egyelőre a nkunai francia gyarmatállomás fejévé neveztetett ki. Makokóval intézkedve, a szerződést három példányban adtuk ki az én aláírásommal s a főnökök s az ő vazalljai jegyével s azután én formaliter tudósítottam őt, hogy tartománya e részét elfoglaltam, hogy itt francia állomást létesítsek. Kiadatott Nkumában, Makoko királyaságában, 1880 okt. 3-ik napján. Aláírva: *Pierre Savorgnan de Brazza* hajóhadnagy, + *Ngalième*, + *Lecanho*, + *Ntaba*, + *Ngaeko*, + *Jenna*.»

Brazza békés hódítása, bármily kezdetleges dolog volt is, természetesen nagyon tetszett a lelkesedő francziáknak. 1882 június 23-án, midőn a francia földrajzi társaság ülésén utazásainak eredményét elmondta, valóságos ünnep volt a Szajna partján. A ntamoi gyarmatot, melyről kissé lelkesedve azt állította, hogy az egyenlítői Afrika egész nyugati részének kulcsa, ünnepiesen *Brazzaville*-nek nevezték el s tekintélyes férfiak buzdítására törvényjavaslatot nyújtottak be az úgy tovább folytatása végett s terveket készítettek az új gyarmathoz vezető ut létesítésére. Ekkor jött Stanley felszólalása s ujabban a hír, hogy Stanley-pool környékén lázadás tört ki s Makoko államában már nem uralkodik oly jó hangulat az európaiakkal szemben, mint ezelőtt. Az angol-belga és a francia utazók példáját követik a többiek, szidják egymást kiméletlenül s mindenik azt állítja,

hogy a négerekkel csak ő tudott jól bánni, a másik elkeserítette őket.

Nem lehetetlen, hogy Stanley-poolnak, Brazza-villenek s más európai gyarmatoknak Afrika szívében ma már vége van. De azért a gyarmatosítási kísérlet általában nem hiúsult meg s az sem lehetetlen, hogy a Kongo közpvidékén, Afrika szívében, egykor francia új birodalom lesz. Bármily kisszerű az első kísérlet, Brazzának érdeme van benne.

GYÖRGY ALADÁR.

### AZ Ó-KIGYÓSI KASTÉLY.

Gróf Wenckheim József Antalról szóló közleményünkben megemlékeztünk arról a kis földszintes házról, melyet az öreg gróf oly kedélyesen nevezett el «tanyá»-nak. E szerény épület közelében most egy diszes építmény emelkedik, természetes magaslatról uralkodva az egész síkság fölött. Csaba vagy Gyula felől jöve, már távol messzeségből elénkbe tűnik két kimagasló tornyával, a homlokzaton hármass csucsban végződő tetőjével, obeliszkjeivel, vázáival és kisebb tornyocskáival.

Ezt az épületet tartják egész Magyarország legszebb kastélyának. Egyik remekműve az *Ybl* Miklós jeles műépítészünknek, a ki e héten üli működésének 50 éves jubileumát. Művészetének e kastély kétségkívül egyik legragyogóbb monumentuma, mert a német renaissance-izlésben épült kastélyról elmondhatni, hogy a mily káprázatosan változatos részleteiben, ép oly harmonikus egységében s a mily csodálatosan vonzó a távolból, ép oly meglepő közelből tekintve. Körülötte végtelen síkság s a messze láthatáron, melyet egyfelől az aradi hegység szegélyez, városok, falvak, tanyák elmosódó körrajzai láthatók.

A kastély gyönyörű park közepén fekszik. De a kertszerű jelleg messze kiterjed a park kerítésén túl is. Hisz az egész ó-kigyósi pusztaság, — 22 ezer hold egy tagban, — egészében is valóságos park, végig beültetve fasorokkal, fa- és bokoresortokkal, erdősékekkel, — tündérekastély a tündérek kertjében.

Gyönyörű arkádszerű, oszlopokon nyugvó nyitott folyosó fogadja az érkezőt; összekötője ez a főépületnek egy melléképülettel. Ha az arkádok alatt balra néhány lépcsőn fölhaladunk, pompás előcsarnokba jutunk, melynek mozaik padlója, óriási konzolokon nyugvó falitükrök, szép mivű kandallója, az emelet-magasságban körülfutó galleriája, gazdag stukkó-plafondjával és összhangzatos színezetével ép oly meglepően hatnak, mint a kastély külseje. Itt a bejáraton kívül még 5 diszes ajtó látható. Ezek egyike az elfogadóba vezet. Fényes szalón az, melyből balra a könyvtár, azután az ebédlő következik faburkolatu mennyezettel, fényes és stilszerű butorokkal, drága edényekkel, csillárokkal. Minden izében nagyuri és művészi izléssel összeállított berendezés, sehol egy tárgy nem sérti a szemet, minden a befoglaló keretbe illő, s azért bárkire nyugodtan és kellemesen hat. Az ebédlő gyönyörű télikerttel, a nagyszerű pálmaházzal áll összeköttetésben. Ha az elfogadóból jobbra térünk, néhány fényes termen keresztül a grófné olvasójába jutottunk. Ez a képünkön látható kisebb torony földszintje. Koralaku kis terem, nehéz, színes selyemmel drapírozott falu, melyen valóban művészileg remekelt a kárpitos. Ajtaján egy igen régi, talán 1500-ból való üvegfestésű családi czimer látható, melyet a grófnak nagybátyja, gr. Wenckheim Rudolf ajándékozott, ki azt véletlenül külföldi utazásában fedezte föl.

Innen tovább a gróf és grófné lakó szobái, a háló és fürdő szobák, továbbá a grófi gyermekek lakó szobái következnek.

Az előcsarnok jobb oldalán benyíló terem a gróf pipázó terme, azontul a gróf dolgozó szobája, drága dohányzó eszközökkel, keleti szőnyegekkel. A szoba fala nehéz recézett barna bőr kárpittal van bevonva.

Az emeleten 29 vendégszoba, valamennyi kényelmesen felszerelve, közöttük hat szép szalón mellékszobákkal. A kastély 21 öl magaságú nagy tornyába külön mellé épített kisebb torony-csiga lépcsője vezet föl. Az első gallerián van a víz-reservoir két-két 400—400 akós medencével. A felső galerián a vészharang és egy hatalmas táveső. Ez kedvenc tartózkodási helye a grófnak, innen szokta ő szemlélni a kastély körül elterülő roppant kiterjedésű birtokán fog-

lalkozó mezei munkásokat a táveső segélyével. Ugyan innen gyönyörű távlati képet nyújtanak a kastélyt környező puszták.

A falba erősített kis márványablán ez olvasható: «Építetett 1875. évben, gróf Wenckheim Frigyes ur és neje gróf Wenckheim Krisztina grófné által.» A kastély 1879-ben készült el teljesen, s megnyitása ez év június 19-én történt; a megelőző nap, június 18-ka, ép 7-ik évfordulója volt Wenckheim Frigyes gróf és Krisztina grófnő esküvőjének.

Megemlítjük még, hogy az összekötő arkádok alatti folyosó a melléképületbe vezet. Itt van elhelyezve egy pompás nagy konyha, két mellékkonyhájával és külön kávéskonyhával, melyet csigalépcső köt össze a tejeskamarával. Ugyanitt van a vadkamara, éléskamara, sütőház stb. Ugyanitt van a vadászegénység tartózkodási helye, falburkolattal a fegyverek tartására s két nagy ebédlő, tisztak és cselédség számára.

A souterrainbeli helyiségek össze vannak kötve a kastély alatti pincékkel. Itt van két fürdő a vendégek számára, Meisner-fűtővel, vízmelegítővel. Itt a zöldség- és gyümölcskamara és a vasaló helyiségek, egy nagy boros pince és három helyiség különböző használatra.

A kastély a legkényesebb izlést is kielégítő czélszerűséggel van beosztva s ellátva mindenel, a mit az elme az emberi lakás kényelmére és kellemessé tételére kigondolha ott. Víz-, légszusz-, melegség-vezető csövekkel van behálózva az egész épület. Az ivó vizet a konyha alatti vízvezető-gép szolgáltatja, a parkon kívül attól mintegy ezer lépésnyire levő régi kutból, melynek üdítő egészséges vize messze vidéken híres. A légszusz számára külön gazométer van, mely igazán tündéri ragyogásba képes borítani az egész palotát. A szükséges gépezet mind hazai termék, melyet Ganz budapesti gyára szolgáltatott.

Hátra lenne még, hogy a nagyszerű parkról, a híres istállókról, melléképületekről s az ó kigyósi pusztán folytatott mezőgazdaságról is megemlékezzünk. De ez egész külön tanulmány, s mi föntartjuk magunknak ezek ismertetését egy más alkalomra.

### IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

A Kisfaludy-társaság új kiadásai. Most jelent meg, a Franklin-társulatnál, a *Kisfaludy-társaság Évelapjainak* (új folyam) XVII. kötete, mely a társaság 1881/2 évi történetét, a tagok dolgozatai egy részét, az ünnepélyes közgyűlés tárgyait s a pályanyertes és a dícsérettel kitüntetett műfordítást tartalmazza. Az irodalmi munkálatok közé, a tagok dolgozatain kívül, két vendégdolgozat is van felvéve, Kont Ignác korrajza: Euripides, és dr. Tóth Sándortól az erdélyi szász nép-epika, mutatóvanyokkal. A pályanyertes műfordítás, Byron Lara ja, Radó Antaltól, már a «Budapesti Szemlé»-ben is megjelent; ellenben a Firduzi Szórábjá (a Sháh-Náméból), Fiók Károlytól, most lát először napvilágot. Az eredeti perzsából, az eredeti versmértékében (a mutaharib) fordítva, valóban érdemes mű, mely többet érdemelt volna, mint a kétes becsű Lara fordítása. A 28 ivre terjedő testes kötet ára, kemény kötésben 2 frt. — Továbbá a pártolók könyvtárában jelent meg két nagy becsű mű: *Gyulai* Pál kitűnő tanulmánya Katona Józsefről és Bánk bánjáról és *Csató* Pál szépirodalmi művei, életrajzi bevezetéssel Beöthy Zsolttól. Volt alkalmunk mind Gyulai művéből, mint Beöthy életrajzi tanulmányából egy-egy érdekes mutatóvanyt közölni. A Gyulai műve, ezelőtt 22 évvel tartott akadémiai székfoglalójának (mely akkor a Csengery Budapesti Szemléjében meg is jelent s méltó feltűnést okozott) tulajdonképp második kiadása; de oly tetemesen s oly érdemlegesen bővítve, hogy új műnek mondható. A bővítés főleg Katona életrajzára, jelesen fiatal korára, félig műkedvelő színészi pályájára s Bánk bán előtti drámairói kísérleteire vonatkozik; magáról a Bánk bánról szóló rész is nyert azonban bővítést, különösen a Grillparzer s más idegen költők ugyanazon tárgy drámai feldolgozásával való kritikai összehasonlításban. Az egész, a mint most van, egy teljesen bevégezt s rendkívül becses irodalomtörténeti monografia, mely a kitűnő szerző másik hasonló művével, a Vörösmarty Életével versenyez. — *Csató*